

Троян Сергій Станіславович

професор кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій Національного авіаційного університету, доктор історичних наук, професор

ВЕЛИКА ВІЙНА 1914 – 1918 РР.: ВІД ЗАВЕРШЕННЯ ДО ПРИЙНЯТТЯ СИСТЕМИ МИРНИХ ДОГОВОРІВ

***Анотація.** Перша світова війна увійшла в історію як глобальне збройне зіткнення двох ворогуючих коаліцій великих держав. Вона закінчилася перемогою держав Антанти і підписанням мирних договорів у результаті рішень Паризької та Вашингтонської конференцій. Вони призвели до реформатування всієї системи міжнародних відносин і започаткували новий уклад повоєнного світу. Він отримав назву Версальсько-Вашингтонського, відзначався серйозними внутрішніми протиріччями і проіснував тільки два десятиліття.*

***Ключові слова:** Перша світова війна, міжнародні мирні конференції, Версальсько-Вашингтонська міжнародна система.*

***Abstract.** Troyan Serhiy. GREAT WAR 1914 - 1918: FROM COMPLETION TO THE ACCEPTANCE OF THE MISSION CONVERSION SYSTEM. World War I became a history as a global armed clash of two warring coalitions of the great powers. It ended with the victory of the Entente powers and the signing of peace treaties as a result of decisions of the Paris and Washington conferences. They led to the reformatting of the entire system of international relations and launched a new post-war world. He was named Versailles-Washington, was characterized by serious internal contradictions and lasted only two decades.*

***Key words:** World War I, international peace conferences, Versailles-Washington International System.*

Столітній ювілей завершення Першої світової війни 1914–1918 рр. став вагомим інформаційним приводом до нового неупередженого погляду в контексті ретроспективного аналізу проблем війни і миру, війни і політики, війни і дипломатії, війни і соціуму, війни і культури тощо. Велика війна 1914–1918 рр. увійшла в історію як перше збройне зіткнення двох ворогуючих коаліцій держав у світовому масштабі. Глибинні її причини були пов'язані з особливостями політичного, господарського, соціального розвитку світу на рубежі XIX–XX ст. Розбіжності інтересів і прагнення до завоювання провідних позицій на міжнародній арені підштовхнули тогочасні великі держави до створення військово-політичних союзів і коаліцій. У результаті в кінці XIX і на початку XX ст. були створені два троїстих військово-політичних об'єднання – блок Німецької імперії, Австро-Угорщини й Італії у 1879–1882 рр. (Троїстий союз) і коаліція Франції, Російської імперії та Великої Британії (Антанта) упродовж 1893–1907 рр.

Холодна війна між цими блоками на тлі боротьби за переділ світу швидко привела до загострення протиріч практично у всіх регіонах світу, а особливо в Європі. Саме тут вибухнула символічна порохова бочка – політико-дипломатична боротьба на Балканах переросла у збройну сутичку між Австро-Угорщиною і Сербією. На бік Дунайської монархії стала кайзерівська Німеччина, а Сербію підтримали держави Антанти. Липнева криза 1914 р. як «холодна» фаза блокового протистояння уже на початку серпня перейшла у фазу «гарячої» тривалої війни – першого глобального збройного конфлікту XX ст., найбільше відомого під назвами Великої війни і Першої світової війни.

Кожен рік Великої війни був по-своєму особливим, відіграв свою значиму роль у динаміці її розвитку та перебігу подій.

1914 – початковий рік збройного конфлікту, який фактично від самого початку переріс у світовий. У війну втягнулися всі основні учасники військово-політичних коаліцій, що дало всі підстави назвати її спочатку Європейською, а потім Великою.

1915 – рік розгортання глобального збройного протистояння практично на всіх фронтах і театрах воєнних дій. Величезні сухопутні території Європи, Азії та навіть Африки,

океанічні простори й акваторії морів були охоплені збройними сутичками, боями і битвами. Незважаючи на кращу готовність до війни держав австро-німецького блоку, вони не змогли в стратегічному плані використати ініціативу і здобути перемогу. Війна набула затяжного характеру і вимагала задіяння величезних людських сил і матеріальних ресурсів.

1916 – активний рік як з точки зору ведення бойових дій, так і з позицій пошуків і пропозицій мирного завершення світової війни. Успіхи і невдачі ворогуючих сторін перемежовувалися, не дозволяючи жодній з них здобути вирішальну перевагу. Саме на третій рік стала очевидною втома суспільств і народів від війни, яка явно затягнулася, втягуючи у згубний вир подій все більше держав і народів. Однак, незважаючи на втому від війни і пропозиції миру з одного і другого супротивних таборів, припинити світовий конфлікт не вдалося: кожна з сторін все ж сподівалася на здобуття беззаперечної перемоги над опонентом.

1917 – рік початку кардинальних зрушень у ході Великої війни, пов'язаних насамперед з революцією в Росії та вступом у війну США. Перша подія призвела до глобальної революціонізації геополітичного простору, що в майбутньому дало не лише поштовх низці революцій у різних країнах світу, а й спричинилося до розпаду чотирьох імперій і реконфігурації політичної карти світу. Друга подія мала своїм результатом перехід США від політики ізоляціонізму до глобальної діяльності в інтересах досягнення як мінімум двох цілей: тактичної – перемога у війні над пронимецькою коаліцією і стратегічної – закріплення американської політичної та економічної першості в світовому масштабі.

1918 – завершальний рік Першої світової війни, яка в підсумку закінчилася перемогою держав Антанти. На хід воєнних дій у 1918 р. суттєво вплинули вступ у війну США, Жовтнева революція і початок громадянської війни та іноземної інтервенції в Росії, розвиток революційного руху в країнах Європи, а також підписання Брестського миру і вихід Радянської Росії з Першої світової війни. Німеччина змогла зосередити великі сили для вирішального наступу на Західному фронті, який почався 21 березня 1918 р. Однак у районі р. Марни за 70 км від Парижу німецький наступ був зупинений. Наприкінці липня 1918 р. армії Антанти під командуванням французького маршала Фоша перейшли в рішучий наступ по всьому фронті. Становище Німеччини та її союзників стало безнадійним.

Держави німецького блоку зазнали поразки. 29 вересня 1918 р. Болгарія капітулювала і уклала перемир'я з командуванням Антанти. 30 жовтня капітулювала Туреччина і підписала Мудроську угоду. В умовах розвалу Австро-Угорської імперії під тиском національно-визвольних рухів і невдач у війні представники династії Габсбургів 3 листопада 1918 р. підписали умови перемир'я. 4 жовтня 1918 р. першу пропозицію про перемир'я надіслав президенту США В.Вільсону німецький канцлер Макс Баденський. Німецький уряд пропонував “демократичний мир” на основі “14 пунктів” Вільсона. Проте держави Антанти поставили вимогу про повну капітуляцію Німеччини. 3 листопада у країні розпочалася революція і була повалена монархія.

11 листопада 1918 р. в Комп'єнському лісі у вагончику верховного головнокомандуючого союзними військами маршала Фердинанда Фоша було підписано перемир'я, яке фактично завершило Першу світову війну. Представники Антанти і німецький генералітет під керівництвом депутата рейхстагу Ерцбергера підписали Комп'єнське перемир'я на 36 днів. Головні його умови такі: евакуація німецьких військ з Бельгії, Франції, Люксембурга, Ельзасу і Лотарингії протягом 15 днів; Антанта займала міста Майнц, Кобленц, Кельн; увесь німецький флот мав бути розброєний і відведений у порти союзних або нейтральних держав; відмова Німеччини від Брест-Литовського договору; передача всього німецького озброєння переможцям і повернення на батьківщину полонених. Глобальний конфлікт, що тривав понад чотири роки, припинився на всіх театрах воєнних дій. Про цю знаменну подію сповістили об 11-й годині того ж дня 11-ма артилерійськими залпами. Так закінчилася Перша світова війна. Всього у ній взяло участь 38 держав з населенням понад 1 млрд. чоловік. Загальна чисельність армій досягала 70 млн. чоловік. У роки війни було вбито 10 млн. і поранено 18 млн. чоловік.

* * *

Перша світова війна 1914–1918 рр. характеризується кількома фундаментальними рисами, які чітко проглядаються з часової дистанції в сто років.

По-перше, Велика війна була небаченим досі глобальним збройним конфліктом з точки зору кількості задіяних у ньому держав, народів, людських і матеріальних ресурсів.

По-друге, воєнні дії точилися на величезних за довжиною і глибиною театрах, причому не лише в Європі, де глибина ведення бойових дій доходила до приблизно 500 км, а й в Азії та в Африці, не тільки на суші, але й на океанічних просторах і в повітрі.

По-третє, збройне протистояння відбувалося на основі використання нової техніки і нових засобів ведення бою. Так, зокрема, вперше воюючими коаліціями масштабно були задіяні танки, авіація, підводні човни, кулемети, проведена газова атака.

По-четверте, воєнно-політичні союзи охопили в кінцевому підсумку практично увесь світ, що було результатом вступу у світову війну Османської імперії на боці австро-німецького блоку, а британських колоній, Японії, США на боці держав Антанти.

По-п'яте, доба Великої війни стала небаченим змаганням дипломатій, дипломатична боротьба загалом і за союзників зокрема перевершила відповідні колізії періоду дипломатичної революції XVIII ст. Результатом боротьби дипломатій під час Першої світової війни стало якісне і кількісне переформатування воюючих коаліцій (наприклад, Італія перейшла на бік трієстої Антанти, союзником цієї коаліції стали й США), що в підсумку остаточно закріпило перехід воєнно-стратегічної й оперативної-тактичної ініціативи до держав Антанти і їх перемогу у світовому конфлікті.

По-шосте, Велика війна в небачених раніше масштабах революціонізувала світ, особливо і насамперед Європу, призвівши не лише до вибуху революцій і революційних рухів у Росії, Німеччині, Австро-Угорщині, Туреччині, Фінляндії, Україні, Індії, Китаї, Мексиці, але й до розпаду і припинення існування чотирьох імперій – Російської, Німецької, Австро-Угорської, Османської.

По-сьоме, колишня імперська периферія або й окремі її ядра перетворилася спочатку в рухливий революційний сегмент післявоєнного світоустрою (наприклад, Фінляндія, Україна, Угорщина тощо), а потім або набула державної та міжнародної суб'єктності (наприклад, Польща, Чехія, Королівство сербів, хорватів і словенців тощо), або стала складовою інших держав (Україна) чи елементом мандатної системи Ліги націй (колишні колонії Німецької та Османської імперій).

По-восьме, Ліга націй стала першою глобальною міжнародною організацією, яка взяла на себе зобов'язання і відповідальність за збереження, забезпечення і підтримання миру в світовому масштабі, недопущення нової глобальної війни як засобу розв'язання протиріч і суперечностей міждержавного характеру.

По-дев'яте, перший глобальний збройний конфлікт підтвердив домінуючу на той час тенденцію: зміна міжнародної системи відбувається лише в результаті масштабної війни. З огляду на це Велика війна 1914–1918 рр. була цілком логічним продовженням ланцюга Тридцятилітня війна-Вестфальська система міжнародних відносин – Наполеонівські війни-Віденська міжнародна система – Перша світова війна-Версальсько-Вашингтонський міжнародний світоустрій, але за низкою принципових відзначених вище рис кардинально відрізнялася від своїх попередниць.

По-десяте, Перша світова війна настільки органічно поєднується з огляду на характер тенденцій еволюції світу і розвитку міжнародних відносин з міжвоєнним двадцятиліттям з його численними війнами, збройними конфліктами й анексіями та з Другою світовою війною, що є резон навіть вести мову не про дві світові війни, а про одну Тридцятилітню світову війну XX століття, яка охопила 1914–1945 рр.

По-одинадцять, Велика війна, при всьому її трагізмі, створила умови для нових трансформаційних зрушень практично у всіх сферах життя соціуму. Водночас вона й поглибила розломи між переможцями та переможеними, у таборі держав-переможниць, невдоволення і супротив народів, які лише частково або зовсім не реалізували своїх

державницьких устремлінь, протистояння з Радянською Росією, а потім і СРСР тощо, що в результаті дуже швидко засигналізувало про нестійкість нового світопорядку.

Загалом завершення Великої війни перевело світ у нову стадію розвитку господарсько-фінансових відносин, політичного устрою і міжнародної системи. На зміну столітнього Віденського світоустрою прийшов Версальсько-Вашингтонський міжнародний порядок. Він став найменш тривалим у хронологічному плані відрізком еволюції міжнародних відносин і ввійшов у аннали історії як міжвоєнне двадцятиліття. Пророчо справдилися слова маршала Ф. Фоша про систему договорів, які стали результатом закріплення перемоги держав Антанти в Першій світовій війні: «Це не мир, а перемир'я на двадцять років».

Перша світова війна мала дуже серйозні політичні наслідки, привела до цілого ряду революційних потрясінь і суттєво видозмінила політичну карту не тільки Європейського континенту, але й світу в цілому. З появою першої соціалістичної держави диктатури пролетаріату – Радянської Росії, а потім СРСР – кардинально змінилася розстановка політичних і геостратегічних сил на світовій арені. За своєю роллю, значенням і наслідками період 1914-1918 рр. у повній мірі претендує на те, щоб вважати його реальним рубежем між XIX і XX століттями. Перша світова війна остаточно залишила в минулому епоху старого класичного капіталізму кінця XVIII - XIX ст. і дала відлік сучасній історії, яка характеризувалася, насамперед, співіснуванням двох антагоністичних систем – капіталізму та соціалізму, занепадом і крахом колоніальної системи імперіалізму, досягненнями науково-технічної революції і посиленням ролі різноманітних інтеграційних факторів. Цей період фактично тривав до рубежу 80-90-х років і, в свою чергу, завершився разом з розпадом СРСР та світової системи соціалізму.

Завершення Першої світової війни і революційні зміни початку XX століття мали своїм наслідком сутнісні перетворення на міжнародній арені. Вони призвели до переформатування всієї системи міжнародних відносин і започаткували новий уклад повоєнного світу, який отримав назву Версальсько-Вашингтонського.

* * *

Паризька мирна конференція та її рішення. Після завершення Першої світової війни для вироблення умов мирних договорів була скликана *Паризька конференція*. Вона розпочала роботу 18 січня 1919 року за участю представників 32 країн. У Париж з'їхалися понад тисячу делегатів, але були відсутні посланці Німеччини і Радянської Росії. Усі важливі питання вирішувала “Рада десяти”, до якої увійшли керівники урядів і міністри закордонних справ США, Великобританії, Франції, Італії і Японії. Потім була створена “Рада чотирьох” у складі тільки глав урядів Великобританії, США, Франції, Італії. Діяла також “Рада п'яти”, яка складалася з міністрів закордонних справ. Однак основні рішення приймалися на вузьких нарадах президентом США Вільсоном, прем'єр-міністром Англії Лойд Джорджем і керівником французького уряду Клемансо у результаті досягнутих між ними компромісів. Вони базувалися на основі так званих “14 пунктів” Вільсона, що знайшли відображення у посланні американського президента конгресу від 8 січня 1918 р.

Ними передбачалося таке: 1. відкриті мирні договори; 2. свобода судноплавства; 3. усунення економічних бар'єрів у торгівлі; 4. встановлення гарантій, що могли б забезпечити скорочення озброєнь; 5. справедливе врегулювання колоніальних питань; 6. визволення від німецької окупації російських територій, а також надання Росії безперешкодної можливості визначити свій політичний розвиток і національну політику, вступ у “співтовариство вільних націй”; 7. визволення і відновлення Бельгії; 8. повернення Франції Ельзасу і Лотарингії, відновлення окупованих районів Франції; 9. уточнення кордонів Італії у відповідності з національними ознаками; 10. надання автономії народам Австро-Угорщини; 11. визволення від німецької окупації території Румунії, Сербії та Чорногорії, надання Сербії виходу до моря; 12. самостійне існування турецьких і автономія національних частин Османської імперії; 13. створення Польської держави; 14. проголошення утворення Ліги націй.

Головним на Паризькій конференції стало питання мирного договору з Німеччиною.

Він був підписаний у Дзеркальному залі Великого Версальського палацу 28 червня 1919 року і одержав назву Версальського. Відповідно до нього встановлювалися кордони Німеччини з сусідніми державами. Франції поверталися Ельзас і Лотарингія, а Бельгії передавалися округи Мальмеді та Ейпен. Була створена Рейнська демілітаризована зона, до якої ввійшли землі на лівому березі і смуга шириною 50 км на правому березі р. Рейн. У межах зони заборонялося тримати збройні сили, проводити маневри, будувати укріплення. Франція одержала у власність вугільний басейн Саарської області з правом Німеччини викупити його, якщо ця область буде приєднана до неї. На 15 років управління Сааром передавалося Лізі Націй, після чого питання його державної приналежності мав вирішити плебісцит. Польщі поверталася частина Верхньої Сілезії, а м. Гданськ проголошувалося “вільним містом під управлінням Ліги Націй”. Частина Померанії, Західної Пруссії і м. Познань також відходили до Польщі. Німеччина відмовлялася від прав на Мемель (Клайпеду), який у 1923 р. возз'єднувався з Литвою. Німеччина позбавлялася всіх колоній і відмовлялася від прав і привілеїв у Китаї, їй було заборонено мати армію понад 100 тис. чоловік, важку артилерію, танки, військову авіацію, підводний флот. Відмінялася загальна військова повинність, а армія мала комплектуватися на добровільних засадах. Німеччина до 1 травня 1922 р. повинна була сплатити державам-переможницям 20 млрд. золотих марок репарацій.

На Паризькій конференції були укладені також мирні договори з союзниками Німеччини (Австрією, Болгарією, Угорщиною, Туреччиною), які зафіксували міждержавні кордони у зв'язку з утворенням нових держав у Центральній і Південно-Східній Європі.

10 вересня 1919 р. був підписаний Сен-Жерменський договір з Австрією. Колишні австрійські провінції Богемія, Моравія і Сілезія ввійшли до складу Чехословаччини. Південнослов'янські землі були поділені між Італією і Королівством сербів, хорватів і словенців. Румунії передавалися Буковина, Трансильванія і частина Банату. Австрія могла мати армію не більше 30 тис. чол. Договір забороняв приєднання Австрії до Німеччини (“аншлюс”).

27 листопада 1919 р. в передмісті Парижу Нейї-сюр-Сен був підписаний мирний договір з Болгарією. Західна Фракія передавалася Греції і Болгарія втратила вихід до Егейського моря. Південна Добруджа залишалася у складі Румунії. Частина болгарської території була передана Королівству сербів, хорватів і словенців. Болгарія мала право на армію не більше 20 тис. чол. і впродовж 37 років повинна була сплатити 2,25 млрд. золотих франків репарацій.

Тріанонський мирний договір з Угорщиною був підписаний 4 червня 1920 р. після повалення Угорської Радянської Республіки. Територія Угорщини зменшувалася у 3, а населення - у 2,5 рази. У країні відмінялася загальна військова повинність, армія скоротилася до 35 тис. чоловік. Сума репарацій підлягала визначенню спеціальною репараційною комісією.

Підготовка договору з Туреччиною затягнулася у зв'язку з гострою боротьбою держав-переможниць за “турецьку спадщину”. Він був підписаний у Севрі поблизу Парижа 10 серпня 1920 р. Туреччина відмовилася від арабських володінь, визнала протекторат Англії над Єгиптом, а Франції - над Марокко і Тунісом, втратила Судан і володіння на Аравійському півострові, визнала британську анексію Кіпру. Ряд турецьких територій відійшов до Греції. Анатолія поділялася на французьку та італійську сфери впливу і тільки район Анкари залишався турецьким. Зона проток підлягала повному роззброєнню і передавалася під контроль міжнародної комісії. Туреччина позбавлялася флоту, а її армія не могла перевищувати 50 тис. чол. Фактично Севрський договір позбавляв Туреччину незалежності, але він був зметений антиімперіалістичною національно-визвольною революцією. 24 липня 1923 р. був укладений Лозаннський договір з турецьким урядом Кемаля. Він припинив стан війни між Туреччиною і державами Антанти, юридично оформив розпад Османської імперії і зафіксував нові турецькі кордони. У протоках вводилася свобода судноплавства як у мирний, так і воєнний час. Договір означав міжнародне визнання незалежної Турецької держави.

Складовою частиною Версальського та всіх інших договорів був статут Ліги націй – міжнародної міжурядової організації, яка мала забезпечити міжнародне співробітництво і безпеку в світі. Головними органами Ліги стали Асамблея і Рада. Кожний член Ліги мав у Асамблеї один голос. Рада складалася з постійних членів (основні союзні держави) і чотирьох непостійних, яких призначала Асамблея. Усі рішення Асамблеї і Ради приймалися одностайно. Члени Ліги націй брали на себе зобов'язання поважати державний суверенітет і не застосовувати зброю у міжнародних конфліктах. Провідну роль у Лізі з самого початку стали відігравати Англія і Франція. Сенат США відмовився ратифікувати Версальський договір у зв'язку з їх небажанням вступати до Ліги націй. У серпні 1921 р. між США і Німеччиною був укладений двохсторонній мирний договір, який не містив статей про Лігу націй.

У цілому Версальський та інші договори стали основою післявоєнної системи мирного врегулювання та міжнародної системи світоустрою після завершення Першої світової війни.

* * *

Вашингтонська конференція 1921-1922 рр. Мирні угоди з Німеччиною і її союзниками були доповнені серією договорів із обмеження морських озброєнь, тихоокеанських і далекосхідних питань, підписаних на конференції у Вашингтоні. Вона відкрилася 12 листопада 1921 р. і була скликана за ініціативою США, щоб завершити переділ світу на Далекому Сході і в басейні Тихого океану. У роботі конференції брали участь 9 держав: США, Великобританія, Японія, Франція, Італія, Бельгія, Голландія, Португалія, Китай. На Вашингтонській конференції було підписано три договори.

13 грудня 1921 р. строком на 10 років був підписаний договір чотирьох держав (США, Великобританії, Франції і Японії), який передбачав спільний захист “прав” на острівні володіння у басейні Тихого океану. Держави взаємно гарантували недоторканість колоній. Англо-японський союз 1902 р. був ліквідований.

6 лютого 1922 р. був укладений трактат п'яти держав (США, Великобританії, Японії, Франції, Італії) про “обмеження морських озброєнь”. Між ними встановлювалися відповідні наступні пропорції лінійного флоту – 5: 5: 3: 1,75: 1,75. Держави зобов'язувалися не будувати лінкори водозаміщенням понад 35 тис. т, але не обмежували тоннаж підводного і крейсерського флоту. Заборонялося створювати нові морські бази і посилювати берегову охорону. Виняток був зроблений лише на користь США і Великобританії.

6 лютого 1922 р. був також підписаний договір дев'яти держав, основою якого стали пропозиції США. Він проголошував принцип суверенітету і територіальної цілісності Китаю. Держави зобов'язувалися дотримуватися принципу “рівних можливостей” для здійснення торгівлі та розвитку промисловості “усіх націй на всій території Китаю”. Японія зобов'язувалася вивести війська з провінції Шаньдун і повернути її Китаю. Однак японські війська залишилися в Південній Маньчжурії. Китаю не були повернені орендовані у нього території, залишався іноземний контроль над китайськими митницями.

Підсумуємо, що Вашингтонська конференція зафіксувала нову розстановку сил на Далекому Сході та в Тихоокеанському басейні з лідируючою роллю США. Чітко проглядалася антирадянська спрямованість конференції, на яку не була запрошена делегація Радянської Росії, і намагання не допустити росту національно-визвольної боротьби.

* * *

Міжнародні конференції в Генуї, Гаазі й Москві (1922 р.). Водночас більшовицький режим прагнув легалізації та визнання на міжнародній арені, здійснивши для цього низку кроків одразу ж по завершенні роботи Паризького та Вашингтонського мирних форумів. 28 жовтня 1921 року радянський уряд звернувся до провідних держав світу з пропозицією для скликання конференції для розгляду проблем врегулювання економічних відносин. Радянська сторона висловлювала готовність піти на поступки у питанні царських боргів (18496 млн. золотих крб.) за умови визнання радянського уряду та надання йому кредитів на пільгових умовах. Верховна рада Антанти у Каннах (січень 1922 р.) ухвалила рішення про

скликання міжнародної конференції з запрошенням Радянської Росії. У зв'язку з цим радянські республіки доручили РРФСР представляти їхні інтереси.

Генуезька конференція відкрилася 10 квітня 1922 р. за участю 29 держав. Радянська делегація на чолі з наркомом закордонних справ Чичеріним запропонувала широку програму врегулювання європейських економічних проблем і виступила з пропозиціями по скороченню озброєнь. Західні держави вимагали від неї визнання всіх фінансових зобов'язань царського та Тимчасового урядів, повернення іноземцям націоналізованих підприємств і скасування монополії зовнішньої торгівлі. У відповідь радянська сторона вимагала компенсувати збитки і втрати в результаті іноземної інтервенції 1918-1920 рр. (39 млн. золотих крб.). Переговори зайшли у безвихідь. Тоді, 16 квітня 1922 р. в Рапало, поблизу Генуї, був укладений договір між Німеччиною і РРФСР, що призвів до нормалізації відносин і встановлення тісного співробітництва між обома країнами. Рапальська угода стала одним з перших серйозних кроків на шляху нормалізації двосторонніх відносин між Радянською Росією та провідними державами світу.

Для продовження обговорення не вирішених у Генуї питань з 15 червня по 20 липня 1922 р. працювала Гаазька конференція. Основна частина роботи в Гаазі тривала в різних підкомісіях (з кредитів, боргів, приватної власності). Радянська делегація повідомила західні держави, що їй необхідний кредит у розмірі 3224 млн. золотих крб. Західним експертам було передано перелік підприємств, які пропонувалося здати в оренду або концесії. Однак європейські держави вимагали більш суттєвих поступок: повернення націоналізованої власності або безумовної компенсації за неї. У підсумку й ця конференція завершилася безрезультатно.

У грудні 1922 р. відбулася Московська конференція із скорочення озброєнь за участю РРФСР, Польщі, Фінляндії, Естонії, Латвії та Литви. Радянська Росія запропонувала скоротити сухопутні збройні сили на 75 % впродовж наступних півтора – двох років. Делегація Польщі спільно з прибалтійськими країнами виступила з пропозицією укласти договори про ненапад між учасниками конференції. Однак розходження між державами-учасницями і небажання йти на компроміси не дозволили досягнути реальних результатів.

Все ж, незважаючи на це, конференції у Генуї, Гаазі й Москві мали важливе значення. Вони свідчили про появу нового впливового суб'єкта міжнародних відносин в особі Радянської Росії. Вперше після завершення громадянської війни й іноземної інтервенції за столом переговорів більшовики і західні країни приступили до розв'язання та нормалізації спірних питань.

* * *

Загалом, вироблені на Паризькій і Вашингтонській конференціях нові принципи міжнародного співіснування одержали назву Версальсько-Вашингтонської системи. Вона не ліквідувала всіх суперечностей, а лише тимчасово послабила старі і породила нові (між переможцями і переможеними, між країнами-переможницями). У плані врегулювання міжнародних проблем Вашингтон був не тільки продовженням Версаля, але й початком його ревізії, так як США розпочали пошук нового зовнішньополітичного курсу з метою закріплення і посилення американського лідерства у світі. У цілому Версальсько-Вашингтонська система завершила процес післявоєнного мирного врегулювання, переходу від війни до миру і підготувала умови для стабілізації капіталізму в галузі міжнародних відносин. Після укладення Версальсько-Вашингтонської системи договорів можна виділити три головних етапи світового розвитку: економічної стабілізації (1924-1929), великої депресії (1929-1933) і назрівання Другої світової війни (1933-1939). Загострення суперечностей між імперіалістичними державами після світової економічної кризи, незадоволення ряду великих держав результатами Першої світової війни привели до нової боротьби за переділ світу.

Джерела і література

1. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. У 2-х книгах. — Кн. 1: Історичні нариси / Упорядн. О. Реєнт; Ред. кол.: В. А. Смолій (голова). НАН України. Інститут історії України. — К.: ТОВ «Видавництво «КЛІО», 2014. — 784 с.

2. Велика війна 1914–1918 рр.: витоки, характер, наслідки: Монографія / Наукова редакція д.і.н. проф. С.С.Трояна. — К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. — 536 с.
3. Катасонов В. Генуэзская конференция в контексте мировой и российской истории. — М., 2015. — 352 с.
4. От миропорядка империй к имперскому миропорядку / Отв. ред. Ф.Г. Войтоловский, П.А. Гудев, Э.Г. Соловьев. — М.: НОФМО, 2005. — 204 с.
5. Первая мировая война, Версальская система и современность. Сборник статей. — СПб., 2012. — 350 с.
6. Троян С.С. Немецкая Mitteleuropa: историческая ретроспектива (немецкие планы создания Серединной Европы конца XIX — начала XX века) / С.С.Троян, В.П.Фисанов. — Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2013. — 96 с.
7. Хобсбаум Э. Разломанное время. Культура и общество в двадцатом веке / Эрик Хобсбаум; пер. С. англ. Н. Охотник. Москва : Издательство АСТ: CORPUS, 2017. — 384 с.
8. Leonhard J. Die Büchse der Pandora. Geschichte des Ersten Weltkrieges / Jörn Leonhard. —München: Verlag C. H. Beck, 2014. — 1157 S.
9. Łoś St. «Świat się w mych oczach dwukrotnie zawałił...» : wspomnienia dyplomaty / Stanisław Łoś / red. Maciej Marszał, Sylwia Wójtowicz. — Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej; Muzeum Historii Polski: Warszawa, 2017. — 683 s.
10. Münkler H. Der Große Krieg. Die Welt 1914 bis 1918 / Herfried Münkler. — Berlin: Rowohlt, 2013. — 928 S.
11. Neiberg Michael S. Taniec furii. Wybuch pierwszej wojny światowej oczami Europejczyków / Michael S. Neiberg. — Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013. — 352 s.
12. Rogan E. The Fall of the Ottomans: The Great War in the Middle East, 1914–1920 / Eugene Rogan. — London: Penguin, 2015. — 512 p.